XII. XII. Naujausiųjų laikų archeologija
Contemporary archaeology

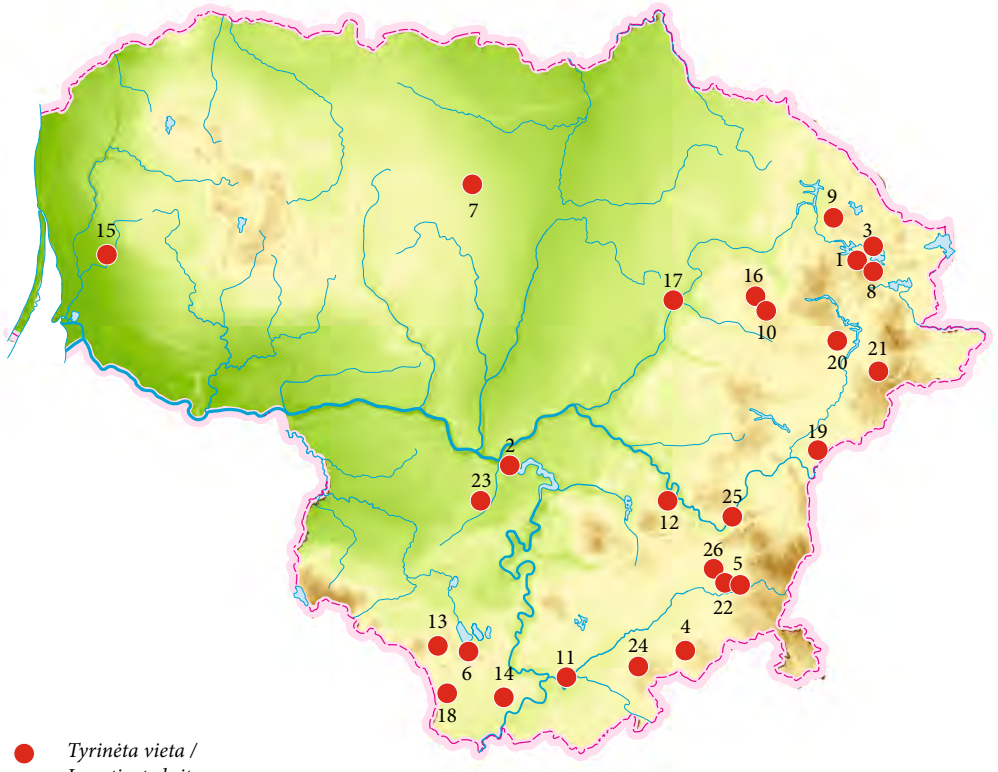

Tyrinėta vieta / Investigated site

1. *Asiūklė*
2. *Aukštieji Šančiai*
3. *Baliniai*
4. *Dainava*
5. *Ilgalaukis*
6. *Janėnai*
7. *Kleboniškiai*
8. *Kukiškės*
9. *Kunotai*
10. *Kvykliai*
11. *Lankininkai*
12. *Lazdėnai*
13. *Lazdijai*
14. *Leipalingis*
15. *Luišiai*
16. *Momėnai*
17. *Pasusienis*
18. *Sapiegiškiai*
19. *Skaistašilis*
20. *Šileikiškė*
21. *Trebučiai*
22. *Vaira*
23. *Veiveriai*
24. *Verseka*
25. *Vilnius (ir IX)*
26. *Žvėrynas*

Ingrida Čičiurkaitė

Abiejų pasaulinių karų vokiečių karių palaikų paieškos

2022 m. Anykščių, Ignalinos, Šalčininkų, Švenčionių, Utenos, Vilniaus ir Zarasų rajonuose vykdyti Pirmojo ir Antrojo pasaulinių karų vokiečių karių paieškos ir perkėlimo detalieji tyrimai. Planinius darbus vykdė KVGT, darbų užsakovas – Vokietijos visuomeninė organizacija VDK. Ši organizacija yra tarpvalstybinės 1996 m. liepos 4 d. Bonoje pasirašytos sutarties tarp Lietuvos Respublikos ir Vokietijos Federacinės Respublikos Vyriausybių „Dėl vokiečių karių kapų priežiūros Lietuvos Respublikoje“ įgaliota praktiškai įgyvendinti užduotis, tenkančias Vokietijos pusei. Minėtos sutarties vykdymas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2015 m. gegužės 27 d. nutarimu 528 „Dėl įpareigojimų Lietuvos Respublikos kultūros ministerijai“ patikėtas Kultūros ministerijai, kuri, būdama KVGT steigėja, 2015 m. spalio 21 d. raštu S2–2765 įpareigojo įstaigą atlikti veiksmus, susijusius su vokiečių karių palaikų ekshumacija ir perkėlimu.

2022 m. 13 numatytų vietų buvo ištirta 14 perkasų ir dvi perkasos (plotai). Tirtų plotų dydis kito atsižvelgiant į aplinkybes, varijuoja nuo 1,7 m^2 iki 378 m^2 dydžio. Iš viso ištirtas bendro 588 m^2 dydžio plotas, aptikti 137 palaikai: 95 – Pirmojo pasaulinio karo, 42 – Antrojo pasaulinio karo. 6 tyrimų vietose palaikų neaptikta, dėl nepakankamos informacijos palaikų paieškos atidėtos. Visos perkasos ištirtos iki įžemio, po tyrimų užkastos.

Pasusienys, Anykščių r., Kavarsko sen. Ištirta 2 m^2 dydžio perkasa, aptikta šiukšlių duobė, palaikų ar jų fragmentų nerasta. Kapavietės paieškos netęstos.

Šileikiškė, Ignalinos r., Linkmenų sen. Ištirtos dvi perkasos bendro 4 m^2 dydžio ploto. Pirmojoje perkasoje aptikta su sodyba siejama ūkinė duobė, antrojoje – vieno Antrojo pasaulinio karo vokiečių kario palaikai. Apie 85 cm gylyje palaidotas 25–30 m. amžiaus vyras, miręs nuo įtariamo šautinio sužalojimo kaukolėje.

1 pav. Bendras Pirmojo pasaulinio karo vokiečių karių kapinių Versekos miške vaizdas iš viršaus. I. Čičiurkaitės nuotr.

Fig. 1. General overhead view of the WWI German military cemetery in Verseka Forest.

Laidotas taisant kūno padėtį (pagarbiai), su uniforma, asmeniniais ir higienos reikmenimis, per pusę perlaužtu kario identifikaciniu žetonu, tačiau be batų.

Ilgalaukis, Šalčininkų r., Baltosios Vokės sen. Ištirta viena 2,9 m^2 ploto perkasa. Rasti vieno Antrojo pasaulinio karo vokiečių kario palaikai. 78–85 cm gylyje karste palaidotas 35–40 m. amžiaus vyras. Traumų nefiksuota. Laidotas taisant kūno padėtį (pagarbiai), su uniforma, tačiau be batų.

Versekos miškas, Šalčininkų r., Kalesninkų sen. Ištirta viena apie 378 m^2 dydžio perkasa. Pradėjus tyrimus nustatyta, kad tai Pirmojo pasaulinio karo Vokietijos imperijos karių kapinės. Didelė dalis, apie 40 proc., kapų suardyta nelegalių kasinėtojų. Dėl šios priežasties nuspręsta palaidotus asmenis iškelti ir perlaidoti Vilniaus Vingio parko karių kapinėse.

Kapines sudaro 7 kapų eilės (1 pav.), orientuotos PR–ŠV kryptimi, kapai – ŠR–PV. I–V eilėse įrengta po 12 kapų, VI – 11. VII eilėje išskirti 3 individualūs kapai ir palaidojimas tranšėjoje – bendrame kape. Kapinių eilės formuotos laikantis tvarkos, paliekant maždaug 1–1,5 m atstumą tarp eilių ir 20–70 cm atstumą tarp kapų. Kapinių centre paliktas 2 m pločio takas, orientuotas ŠR–PV kryptimi, skiriantis kapines į dvi dalis. Visas kapinių perimetras pažymėtas įvairaus dydžio akmenimis.

Iš viso atidengta 75 kapų kontūrai, 73 iš jų yra individualūs, t. y. kape palaidotas vienas mirusysis. Iš bendro kapinių vaizdo išsiskyrė VII eilėje įrengtas bendras kapas tranšėjoje (2,5 m pločio ir 11,2 m ilgio), kuriame palaidota 19 mirusiųjų (2 pav.). Mirusieji laidoti tvarkingai, galvas dažniausiai orientuojant PV kryptimi (68 mirusieji – 73,1 proc.), rečiau į ŠR (11 mirusiųjų – 11,8 proc.), du mirusieji orientuoti priešingai kapinių orientavimui – galvomis į ŠV (2,2 proc.), 12 mirusiųjų galvų orientacija nenustatyta dėl suardymo (11,8 proc.), aukštielninki arba kniūbsti. Pagal galimybę taisytos rankų ir kojų pozicijos, bet didelė dalis mirusiųjų atvežti

2 pav. Bendras kapas tranšėjoje Versekos miške iš viršaus. I. Čičiurkaitės nuotr.

Fig. 2. General overhead view of a burial in the trench in Verseka Forest.

iš mūšio lauko, suvynioti į palapinsiaustes, kuriose prie palaikų įdėtos ir mūšio metu prarastos galūnės (3, 4 pav.). Palaidojimų karstuose neaptikta, mirusieji laidoti su uniformomis (5–8 pav.), batais ir asmeniniais daiktais. Šalia palaikų aptikti tik 6 vienetai kario identifikacinių žetonų, bet dėl stipriai išplėštų palaidojimų ir prasto žetonų metalo lydinio sunku spręsti, kokia mirusiųjų dalis galėjo būti palaidota su identifikaciniais žetonais. Iš viso rasti 93 mirusieji.

65,6 proc. palaidotų mirusiųjų buvo 30–40 m. amžiaus, išskirtinai nedaug yra jaunų, iki 30 m. amžiaus mirusiųjų – 5,4 proc. ir vyresnių, 45–55 m. amžiaus – 8,6 proc. 20,4 proc. mirusiųjų buvo suaugę, bet amžiaus intervalas nenustatytas. 45,2 proc. mirusiųjų mirties priežastis nenustatyta, likusioje dalyje fiksuoti šautiniai

3 pav. Kapo 9 Versekos miške vaizdas. I. Čičiurkaitės nuotr.

Fig. 3. Burial 9 in Verseka Forest.

4 pav. Kapas 43 Versekos miške, smaiginio šalmo kokardoje kulkos įėjimo anga. I. Čičiurkaitės nuotr.

Fig. 4. Burial 43 in Verseka Forest and a Pickelhaube badge with a bullet hole.

5 pav. Kapas 85 Versekos miške. I. Čičiurkaitės nuotr.

Fig. 5. Burial 85 in Verseka Forest.

0 5 cm

6 pav. Kapas 29, palaikai 2 Versekos miške, vokiškas M1871 durtuvas. I. Čičiurkaitės nuotr.

Fig. 6. Burial 29, Remains 2 in Verseka Forest, and a German M1871 bayonet.

0 5 cm

7 pav. Kapas 29, palaikai 2 Versekos miške, kokarda su Saksonijos herbu ir kulkos įėjimo anga. I. Čičiurkaitės nuotr.

Fig. 7. Burial 29, Remains 2 in Verseka Forest, and a cap badge with the Saxon coat of arms and a bullet hole.

8 pav. Kapas 29, palaikai 2 Versekos miške, smaiginio šalmo pikelis. I. Čičiurkaitės nuotr.

Fig. 8. Burial 29, Remains 2 in Verseka Forest, and the spike from a Pickelhaube.

0 5 cm

arba balistiniai, rečiau skeveldriniai sužalojimai. Nenustatyto traumuojančio mechanizmo – balistiniai ir perimortaliniai sužalojimai sudaro 38,7 proc., šautiniai – fiksuoti išskirtinai kaukolėse sudaro 16,1 proc.

Trebučiai, Švenčionių r., Švenčionių sen. Ištirtos dvi perkasos bendro 8 m^2 dydžio ploto. Perkasoje 1, senąsias Trebučių kaimo kapines juosiančiame griovyje, 1,1–1,2 m gylyje aptiktas naujagimio palaidojimas karstelyje. Palaikai neatkasti. Antrojoje perkasoje palaikų neaptikta. Kapavietės paieškos netęstos.

Kvykliai, Utenos r., Utenos sen. Kaimo kapinėse ištirta viena 1,7 m^2 ploto perkasa, aptikti vieno Antrojo pasaulinio karo vokiečių kareivio palaikai. 62–78 cm gylyje palaidotas 40–45 m. amžiaus vyras. Traumų nefiksuota. Laidotas taisant kūno padėtį (pagarbiai), su uniforma, per pusę perlaužtu kario identifikavimo žetonu ir ilgaauliais batais.

Momėnai, Utenos r., Utenos sen. Ištirta viena 2 m^2 ploto perkasa. Palaikų ar jų fragmentų neaptikta. Kapavietės paieškos netęstos.

Vaira, Vilniaus r., Pagirių sen. Ištirta viena 2 m^2 ploto perkasa. Palaikų ar jų fragmentų neaptikta. Kapavietės paieškos netęstos.

Asiūklė, Zarasų r., Salako sen. Pirmoje vietoje ištirta viena 4,5 m^2 ploto perkasa. Atkasti 2 Antrojo pasaulinio karo vokiečių karių palaikai. 40–63 cm gylyje žuvimo vietoje – kulkosvaidžio lizde – greičiausiai kovos draugų užkasti 25–30 ir 30–40 m. amžiaus vyrai. Traumų nefiksuota. Šalia palaikų aptikta uniformų ir ekipuočių detalių. Apkasas išplėštas nelegalių kasinėtojų, palaikai aptikti dviejose sankaupose (*in situ* fiksuota tik vieno asmens dešinės pusės koja ir dubenkaulis).

Antroje vietoje ištirta viena 3 m^2 ploto perkasa. Palaikų ar jų fragmentų neaptikta. Kapavietės paieškos netęstos.

Baliniai, Zarasų r., Salako sen. Ištirtos dvi perkasos bendro 10 m^2 ploto. Perkasoje 1, 50–70 cm gylyje dugne atidengtas netaisyklingo stačiakampio formos perkasimas 2,5x2 m dydžio, orientuotas R–V kryptimi. Jo užpildą sudaro rusvas gruntas su tamsesnėmis paviršinio grunto dėmėmis – ne seno perkasimo žymėmis. Jo dugnas nevienodai gilėjantis, pasiektas 1,1–1,45 m gylyje. Užpilde aptikta pavienių žmogaus kaulų ir keletas uniformos audinio fragmentų. Antroje perkasoje atidengtas netaisyklingo ovalo formos, maždaug 1,8x1,7 m dydžio perkasimas. Jo dugnas pasiektas 90 cm gylyje, bet centrinėje dalyje, 1,25x1,1 m dydžio apskritimo formos plote, tęsėsi nevienalytis smėlis. Jo dugnas pasiektas 1,7 m gylyje. Užpilde aptikta pavienių žmonių kaulų, uniformos audinio fragmentų, palapinsiaustės sagų ir žiedų, vokiškos uniformos kitelio sagų su Prūsijos karūna, kulkos pažeista apdovanojimo kaladėlė, tarp Pirmojo pasaulinio karo daiktų įsimaišę keli pavieniai Antrojo pasaulinio karo radiniai: diržo fragmentas, vokiškos uniformos kitelio sagos. Aptikti pavieniai žmonių kaulai yra dviejų žuvusiųjų. Tikėtina, kad šioje vietoje žuvo du Pirmojo pasaulinio karo Vokietijos imperijos kariai. Pirminė jų padėtis (jei tokia buvo, kariai galėjo žūti dėl sprogimo) galėjo būti suardyta apkasų sistemą panaudojant Antrojo pasaulinio karo metu. Perkasoje 1 aptikti pavieniai kaulai, tikėtina, priklausę vienam, perkasoje 2 – 2 mirusiesiems. Minimalus individų skaičius – 2. Lytis nenustatyta, bet mirusieji buvo suaugę asmenys (daugiau nei 25 m. amžiaus). Visuose aptiktuose kaukolės skliauto ir šlaunikaulio fragmentuose fiksuoti perimortaliniai fragmentiniai lūžiai.

Kukiškės, Zarasų r., Salako sen. Ištirta viena 3 m^2 ploto perkasa. Palaikų ar jų fragmentų neaptikta. Kapavietės paieškos netęstos.

Kunotai, Zarasų r., Dusetų sen. Ištirta viena apie 168 m^2 dydžio perkasa. Kapines sudaro 4 palaidojimų eilės (9 pav.) ir vienas atskiras palai-

9 pav. Antrojo pasaulinio karo vokiečių karių kapinių Kunotuose vaizdas iš viršaus. I. Čičiurkaitės nuotr.

Fig. 9. General overhead view of the WWII German military cemetery in Kunotai.

dojimas P kapinių dalyje. Atsižvelgiant į vietos gyventojų liudijimus apie vykusius kelio remonto darbus, tikėtina, kad buvo ir penktoji palaidojimų eilė, kuri visiškai suardyta ir atsidūrusi po asfaltuotu keliu Vencavai–Zarasai. II–IV kapų eilėse, ne tiksliai per kapinių centrą, buvo paliktas maždaug 1 m pločio takas. Atsižvelgiant į jo vietą, nustatyta, kad palaidojimų eilė I buvo pirmoji kapinių eilė, kurioje turėjo būti laidoti anksčiausiai žuvę vokiečių kariai. Kapinių R dalyje (nuo tako) įrengta po 6 kapus, kapinių V dalyje – po 3–4 kapus. V kapinių dalyje kapų eilės kiek kyla į PV pusę, tikėtina, formuotos pagal buvusio kelio kryptį. Tarpai tarp eilių yra 0,9–1 m, tarp kapų varijuoja nuo 50 cm iki 1 m. Kapinės įrengtos vokiečiams būdingos tvarkos – įrengiant taką, vedantį iki pirmosios kapinių eilės, laikantis horizontalių ir vertikalių eilių. Laidota taisant rankų ir kojų poziciją, galvas orientuojant visada į P pusę (10

10 pav. Kunotai, kapas 13. I. Čičiurkaitės nuotr.

Fig. 10. Kunotai, Burial 13.

pav.). Aptikti 3 palaidojimai karstuose, mirusieji laidoti su uniformomis, batais ir asmeniniais daiktais. 86,5 proc. mirusiųjų (31 vienetas) turėjo kario identifikavimo žetonus, iš jų tik 4 (12,9 proc.) buvo neperlaužti. Iš viso ekshumuoti 37 mirusieji. 62,2 proc. palaidotų mirusiųjų buvo 30–40 m. amžiaus, 25–30 m. amžiaus – 24,3 proc., jaunų – iki 25 m. amžiaus – 5,4 proc., vyresnių nei 40 m. amžiaus – 8,1 proc. 67,6 proc. mirusiųjų mirties priežastis yra šautiniai ar balistiniai sužalojimai (11 pav.). 28

11 pav. Balistiniai sužalojimai kairės rankos kauluose. I. Čičiurkaitės nuotr.

Fig. 11. Ballistic lesions on the bones of the left hand.

proc. fiksuotų sužalojimų – šautiniai, kiti – balistiniai, tikslus žalojimo mechanizmas nenustatytas, tikėtina, artilerinis apšaudymas.

2022 m. 13 numatytų vietų buvo ištirta 14 perkasų ir dvi didelės perkasos (plotai). Tirtų plotų dydis kito atsižvelgiant į aplinkybes, varijuoja nuo 1,7 m^2 iki 378 m^2 dydžio. Iš viso ištirtas bendro 588 m^2 dydžio plotas, iškelti 137 palaikai: 95 – Pirmojo pasaulinio karo, 42 – Antrojo pasaulinio karo. 6 tyrimų vietose palaikų neaptikta, dėl nepakankamos informacijos palaikų paieškos atidėtos. Nepaisant galimų netikslumų, liudininkų prisiminimai yra vienas svarbiausių, o kartais ir vienintelis informacijos šaltinis, ypač kalbant apie pavienių karių palaidojimo atvejus ar partizanų palaikų užkasimo vietas.

Kario identifikaciniai žetonai, žiedai ir apdovanojimų fragmentai perduoti tyrimų užsakovui – VDK. Neatiduoti ekspozicijoms uniformos ir ekipuotės fragmentai, asmeniniai ir su religija susiję daiktai bus perlaidoti su palaikais. Iškelti palaikai bus perlaidoti Vilniaus Vingio parko karių kapinėse.

The search for the remains of German soldiers from both world wars

The 2022 search for and exhumation (excavation) of WWI and WWII German soldiers in Anykščiai, Ignalina, Šalčininkai, Švenčionys, Utena, Vilnius, and Zarasai Districts (E Lithuania) saw the excavation of 14 trenches and 2 large trenches (areas) at 13 predetermined sites, the size of the trenches varying from 1.7 m^2 to 378 m^2 in accordance with the circumstances. In all, 588 m^2 were excavated and 137 remains exhumed: 95 from WWI, 42 from WWII. At the 6 sites that yielded no remains, the search was deferred due to insufficient information.

One WWII German soldier was exhumed at a cemetery in each: Šileikiškė (Ignalina District), Ilgalaukis (Šalčininkai District), and Kvykliai village (Utena District) and two soldiers at their place of death in trenches in each: Asiūklė (WWII) and Baliniai (WWI) (both in Zarasai District). The investigation of a WWI German cemetery (roughly 378 m^2) in Verseka Forest (Šalčininkai District) after its disturbance by illegal digging (Fig. 1) identified 75 burials containing 93 individuals (Figs. 3–8). The excavation in Kunotai (Zarasai District) of a roughly 168 m^2 trench in a WWII German military cemetery, which consisted of 4 rows of burials (the fifth row lying under the asphalt Vencavai – Zarasai road) (Fig. 9) yielded 37 individuals (Figs. 10–11). All of the exhumed remains were reburied in the Vingis Park Military Cemetery in Vilnius.